

ДРУГИЯТ ВАПЦАРОВ

Непознатата страна от написаното от големия ни поет открива стъпките му до намирането на истинското му място в литературата ни – поезията. Прозаичните му опити и драматургично творчество предхождат появата на стихосбирката му „Моторни песни” (1940 г.), която го откроява като поет от първа величина. Но както петте кратки разказа, така и пиесата му „Вълната, която бучи” (1935 г.) и двете радиопиеси – „Бент” и „Очакване” (1937 г.), а също и произведенията му за деца и няколкото критически текста безспорно оформят пълноценния образ на Вапцаров като писател. Респектираща, в тези текстове на Вапцаров, е формираната негова гледна точка, която въвежда нови герои, нов пейзаж – работническия (пиесата му – „Вълната, която бучи” и краткия му разказ „Една малка кооперация..”), но и романтиката – на пътешественика Вапцаров в пътеписите му: „Ключът на Суец”, „За силно впечатлителните вход забранен!”, „Импресии от параход „Бургас” и „Спомени от миноносците”). Впечатляващо е също, когато работникът от Кочериново, който играе и поставя любителски представления с работници и за работници, пише кратка, но категорична театрална статия – „Театър и публика”, в която ясно формулира два основни въпроса: за необходимостта от поставяне на драми, които имат реална връзка с живота и за достъпност на театъра за широката публика. Именно това качествено ново виждане за театъра, тази естетика на сините блузи противопоставят Вапцаров на статуквото. Въпреки, че той явно познава модерната драма и Ибсеновия герой Бранд, който споменава няколко пъти в своята пиеса, въпреки, че показва широка култура, дори с избора на заглавието ѝ, което избира под въздействието на известната

картина „Деветата вълна” на Айвазовски, която използва като емоционален лайтмотив във „Вълната, която бучи”, Вапцаров отказва да стане част от тогавашния културен пейзаж. Затова е разбираем отказът му на поканата да бъде журналист във вестник „Зора”, един от големите ежедневници в тогавашна България. Вапцаров не е човек на удобното съществуване, не според неговите ценности. Той трудно, но неотклонно следва своя път.

Ако се вгледаме в личността му ясно се очертава неспокойния пулс на едно момче, родено в подножието на Пирин планина и мечтаещо за просторите на морето, на един младеж, който се свързва с машините, но си остава непоправим романтик и страстен пътешественик. В тази логика един интелгент с определен литературен талант избира да е работник, една тежка битка за насъщния, която откроява неотлъчната му автентичност на поведение, творчество и изповядвани идеи. Вапцаров е личност страстна, силна, индивидуална, основното в неговия живот е отказа от конформизъм, устрема към новото, към пулса на времето и трезвата преценка за безмилостната история. Все типични черти за един новатор, един човек, който иска да променя живота и чрез изкуството. В този смисъл главният герой на пиесата му „Вълната, която бучи”- Андрей е прототип на самия Вапцаров. Така той наследява Яворов, който изразява своята драматична природа и съдба чрез пиесите си. Но егоцентрикът на Яворов- героят му Христофоров от „В полите на Витоша”, при Вапцаров претърпява метаморфоза– от един български Бранд, силна личност, която подкопава основите на обществото, до превръщането му в социален лидер.

Това е младият бунтар Андрей, който хвърля бомба, за да размърда блатото на обкръжението си, но оставя една невинна жертва, едно подлудяло момче. Така той става блудният син, който се разграничава от семейството си, напуска дома. От художник, който вае скулптури, той се превръща в млад инженер, който с цената на много усилия е завършил образованието си в чужбина и се завръща в бащиния дом. Но и този път сблъсъкът е драматичен и то на всички нива- по отношение на фабриката и работниците, които баща му управлява, както и в нравствен план- подчиняването на всичко на печалбата. Дори семейните отношения- сватосването на сестра му Лилия със сина на собственика на фабриката, както и флирта на майка му- Елена, със същия този „спасител“ на разбития му дом. Кулминацията на конфликта е аварията във фабриката и смъртта на работник, които карат Андрей да разкрие множество нарушения, които довеждат до подобни трагични развързки. Героят разбира, че живота на работниците във фабриката е под угроза, ако той не разкрие машинациите на управляващите я- директор- баща му и главен инженер – Романов. Това конфронтира отново Андрей с обкръжението му и вече безвъзвратно го отделя от семейството му. Дори майка му – Елена, го упреква, че злепоставя семейството пред обществото. Опитите на инж. Романов да го накара да направи компромис- с примамливи предложения да заеме мястото му на главен инженер, с обиди, че на Андрей му се плаща, за да дестабилизира фабриката във важен момент за производството, както и с инсинуацията, че убитият работник при аварията е бил пиян, са перипетиите, през които преминава главния герой, за да осъзнае своя път- не просто на бунтар, а на социален лидер.

Неговата категоричност спрямо жестоката експлоатация дава кураж на семейството на убития работник да съди фабриката, а на работниците - да се вдигнат на стачка, защото става ясно, че живота на всички виси на косъм в технически опасните условия на работа. И напуска, но не като бягство от ситуацията, в която е прозрял арогантност и злоупотреби, а в знак на решимост да следва своя път. Подобна развързка преживява и самия Вапцаров, който напуска фабриката в Кочериново след авария. Връща се в София, мизерства без работа, загубва сина си, но остава непреклонен, остава неконформист. Пиесата му „Вълната, която бучи” е първото огледало, което Вапцаров поставя пред съвременния му живот- семейството, социалната картина, и личността, художника в нея. Колкото и да са неравностойни отделните ѝ части, в звучението ѝ няма патетика и революционната дидактика не е сред недостатъците на пиесата. Вапцаров изучава и показва един социален пейзаж- „тежък, душен, мъчителен”, който е важно неговата среда- работниците, да видят и осъзнаят. „Вълната, която бучи” е едно от предчувствията на големия творец за острите конфликти и борби, които ще залееят българското общество през 40-те години.

Самият образ на Андрей е сложен и понякога иносказателен, не плакатен и еднозначен. Под силното влияние на Яворов и Ибсен, Вапцаров се стреми да изгради една силна личност, която осъзнава случващото се и безкомпромисно му се противопоставя. Той е един от първите автори на политическия театър у нас, като форма за социална съпротива и опит за създаване на нов културен пласт- културата на сините блузи. В статията си „Театър и публика” Вапцаров определя, че в центъра на тази зараждаща се култура не стои „драмата на Бранд, който се мъчи да излезе от собствената си кожа, това не

е вече никаква драма и не интересува никого, защото болшинството търси развързката на една голяма трагедия, която се казва хляб.” Вапцаров е категоричен, че новата драма, театърът като публично изкуство е време да долови „надеждите на мнозинството”, да се разграничи- „кое има лично и обществено значение” и да се дадат на публиката „не индивидуалистични миражи, а една реална вяра”. А това е „все едно да обърнеш потенциалната енергия в кинетична.” Това е платформата на една нова естетика, която се формира в България през 30-те и 40-те години и нейни емблематични имена са Гео Милев и Вапцаров. Те са автори на кинетичната социална енергия, както в поезията си, така и в цялостното си творчество.

Когато пише пиесата си „Вълната, която бучи” Вапцаров е на 25-26 години, вече се е оженил за Бойка и работи в Кочериново. Въпреки усиления труд, той намира време и пише на коляно тази своя първа творба, свързана с театъра. Явно Вапцаров носи вродена артистичност, темперамент, защото от малък кара майка си да му разказва и преразказва за Хамлет, който владее съзнанието му, играе в пиеси, рецитира разпалено стиховете на Яворов. Самият Пейо е приятел и съмишленик на бащата на Вапцаров в македонските борби и учи малкият Никола да казва правилно буквата „р”. Като награда Яворов обещава, че ще подари на Вапцаров своя револвер, ако той каже правилно думата. Тази връзка между Яворов и Вапцаров се превръща в приемственост- литературна и революционна. Тази приемственост се чувства силно в пиесата на Вапцаров- „Вълната, която бучи”, но от друга страна категорично показва новите теми и герои на Вапцаров, политическия театър, който го занимава. В първата си пиеса Яворов има една емблематична фраза, че тук, в полите на Витоша се убива не със златна игла, а с топор. Темата за жестокостта и варварството при Яворов се трансформират при Вапцаров в осъзнаване на дивия капитализъм и безскрупулна експлоатация, които са характерни за България през 40-те години.

В пиесата има и една друга близост, с друг голям български поет- Гео Милев. И това е по линия на експресията, на внушението, че вълната, която бучи, недоволството, пречистването на обществото от застоя и несправедливостите наближава и то ще залее всичко, като силна и висока вълна. И още нещо- и Гео Милев и Вапцаров не могат да реализират своите новаторски виждания на сцената на Народния театър. Може би и затова пиесата на Вапцаров не е така популярна, защото след написването ѝ се валя по чекмеджетата на Народния театър и едва по-късно е преработена и поставена от Боян Дановски / 1967 г./ и Кръстьо Мирски.

Пиесата на Вапцаров „Вълната, която бучи” е първи негов опит в драматургията. Тя има несъвършенства по отношение на структурата и плътността на семейната драма, както и някои от образите / Лилия и Мира, които остават резоньори /. Тя е първи негов опит да съчетае модерната драма на Яворово с търсенията на Вапцаров в естетиката на политическия театър. Този първи опит на Вапцаров в драматургията има свое място в развитието на големия ни писател, както и очертава важни връзки с тенденциите на литературата ни през първата половина на 20-ти век.

Малко известното, написано от големия ни поет, между което и пиесата му „Вълната, която бучи” е мост, по който поетът преминава, за да напише неповторимите си стихове. Те се превръщат в израз на времето и таланта му.

Предговор на юбилейното издание „Другият Вапцаров”, по случай 100-годишнината на поета, изд. „Български писател”, С. 2009 г.